

Блинова, О. Є. Трудові мігранти: проблема етнічної толерантності [Текст] / О. Є. Блинова // Психологічні перспективи. – Луцьк : РВД «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. – Вип. 11. – С. 3-8.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, етнічність, етнічна ідентичність, толерантність, соціально-психологічна адаптація.

Ключевые слова: миграция, трудовая миграция, этничность, этническая идентичность, толерантность, социально-психологическая адаптация.

Олена Блинова

ТРУДОВІ МІГРАНТИ: ПРОБЛЕМА ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Оточуючий світ характеризується високим рівнем взаємозв'язку, взаємопроникнення, взаємозалежності різних культур. Проблема відкритості суспільства і кожної особистості світовій і національній культурі висвітлюється у працях багатьох вчених, а саме Балла Г.О., Боришевського М.Й., Коростеліної К.В., Максименка С.Д., Орбан-Лембрик Л.Е., Пірен М.І., Титаренко Т.М. та ін.

Важливо підкреслити, що і людина, і суспільство є елементами загальної, єдиної системи, що розвивається, що потенційно відкрита процесам змінювання, системи, яка об'єднує галактики, молекули, соціальні інститути та окремого індивіда. Система будь-якого рівня функціонування може існувати тільки завдяки її здатності до змінювання, завдяки наявності внутрішніх умов вдосконалення – відкритості процесам розвитку. Поняття „відкритого” та „закритого” суспільства використовується, наприклад, у працях британського філософа і соціолога Поппера К. для опису культурно-історичних та політичних систем, які характерні для різних суспільств на різних етапах їх розвитку [1]. Відкрите суспільство – демократичне, легко змінюється та пристосовується до зовнішніх обставин, воно протиставляється закритому – догматичному, авторитарному, яке зупинилося на вже досягнутій стадії розвитку. Чим більш замкнута, закрита до взаємодії культура, а також будь-яка соціальна група, тим більш вона консервативна, стереотипна, агресивна по відношенню до „інших”. Поняття „відкритість” використовується частіше у контексті як явище, що є протилежним

консерватизму поведінки, догматизму мислення, стереотипності дій і, навіть, „закритості” у сприйнятті та оцінках.

Слід зазначити, що сучасне українське суспільство стало більш відкритим до світу, з'явилися можливості вільного, безперешкодного вибору країни проживання, тому можна відмітити зростання ролі міграційних процесів у життєдіяльності українського суспільства, яке стає більш динамічним, а міграція набуває якісно нових ознак.

Соціально-психологічний аналіз проблеми трудової еміграції передбачає, зокрема, вирішення проблеми пристосування, адаптації емігрантів в країнах працевлаштування, а тому, вирішення проблеми міжкультурної взаємодії та етнічної толерантності.

Метою роботи є психологічний аналіз чинників та особливостей соціально-психологічної адаптації трудових мігрантів України в країнах переселення. Треба окреслити межі поняття “соціально-психологічна адаптація”, оскільки наукові праці, що стосуються цієї проблеми є досить численними. Серед основних наукових підходів слід відзначити теоретичні та експериментальні дослідження психічної, психологічної та соціально-психологічної адаптації Г.О. Балла, М.С. Корольчука, О.Г. Маклакова, А.А. Налчаджяна; праці з вивчення адаптації в умовах суспільних трансформацій К.О. Абульханової-Славської, Л.І. Анциферової, А.В. Брушлінського, Є. Головахи, О.А. Донченко, О.М. Лактіонова, В.Ф. Моргуна, Н.В. Паніної, Т.М. Титаренко та ін.

В процесі адаптації людини до іншого культурного середовища (у даному випадку йдеться про адаптацію мігрантів в країні працевлаштування) можна розглядати дві протилежні тенденції – прагнення до консервації, самоізоляції, що іноді проявляється у формі створення відособлених етнічних утворень, і прагнення до асиміляції, аж до втрати національної самоідентичності, розчинення в іншій культурі [2; 3; 4].

Входження людини в інше етнічне середовище, надбання людиною як представником однієї нації, тих чи інших форм культури іншої нації, що

відбувається в процесі взаємодії, розглядається як процес акультурації. Орбан-Лембрик Л.Е. вказує на те, що у західних дослідженнях акультурації головна увага приділяється соціальній психології міжкультурних контактів і процесам, які пов'язані із засвоєнням культурно-специфічних навичок, необхідних для того, щоб вижити й досягти успіху в новому оточенні; а також важливими є проблеми соціальної ідентифікації, тобто увага зосереджується на сприйманні себе та оточення, охоплюючи оброблення інформації про власну та інші групи [2, 409].

У процесі пристосування до іншої культури та іншого етнічного середовища мігранти або максимально асимілюються, відмовляючись від власної етнічної ідентичності, або, намагаючись зберегти традиції, об'єднуються в своєрідні спільноти за етнічною ознакою, формуючи міграційні меншини, земляцтва, а, з часом, діаспори. Мова йде, про світовий процес створення “світу колективних ідентичностей або культурних націй” (Е. Сміт), як безперервного історико-культурного розвитку етносів, нерозривності традицій вільного зростання етнічного “я” на духовному полі світової культури [6, 22]. Мігрантська, зокрема, заробітчанська, меншина може за певних умов перейти у діаспору. “Скоріше чи пізніше життя емігрантів вичерпується, і вони приходять до критичного роздоріжжя, звідки один шлях веде до асиміляції, а інший у діаспору” [2]. Вибір шляху залежить від ряду чинників, зокрема від типу суспільства що приймає, панівних відносин між соціальними групами в ньому, а також від ментальності, особливостей національного характеру людей, які відірвалися від свого основного етнічного масиву.

Наявність іммігрантських спільнот та етнічних груп поглиблює всебічний характер європейського співтовариства, хоча деякі представники корінного населення вбачають в еміграції загрозу культурній спадщині Європи. Спостерігаються й антиіммігрантські настрої, расистські прояви та дискримінація.

Серед науковців та суспільних діячів можна відмітити дві полярних позиції щодо можливості повноцінного рівноправного “діалогу культур” між представниками титульного етносу та іммігрантами. Прихильники принципової

несумісності культур висувають дві пропозиції. Перша – зупинити подальшу імміграцію та заохочувати людей до повернення. Проте цього досягти неможливо у суспільстві, яке стає дедалі більш відкритим. Друге рішення – це асиміляція, яка передбачає практично повне зникнення іммігрантських культур та етнічних груп, як чогось віджилого. Однак радикальна політика культурної асиміляції порушує основні принципи свободи та демократії [6, 23]. Саме тому більшість країн Західної Європи ввели деякі плюралістичні зміни в свою політику: визнання релігійних звичаїв, надання можливостей навчання рідній мові та створення етнічних та мігрантських організацій.

Таким чином, визнається роль етнічності у встановленні гармонійних відносин між спільнотами, а міграція сприяє розвитку мультиетнічних суспільств, які мають можливість забезпечити мирне співіснування всіх етнічних спільнот, надаючи їм змогу налагодити особисте життя у відповідності з їх власними традиціями.

І якщо культура, маючи динамічний характер, завжди пристосовується до зміни обставин, то саме міграція зближує носіїв різних культур, породжують імпульси в самій мігрантській культурі. Політика, яка надає іммігрантам можливість самовираження та саморозвитку, має перевагу над політикою, що обмежує та стримує їх потенціал.

Інакше кажучи, “поселення іммігрантів та населення приймаючої країни – це не окремі антагоністичні групи; навпаки, – суспільство слід розглядати як єдине ціле і у всій його етнічній та культурній різноманітності, а встановлення добрих міжобщинних та міжетнічних відносин – одна з важливих складових державної політики” [7, 70].

У багатьох соціологічних та психологічних працях проблема міжгрупових відносин та міжгрупової толерантності розглядається разом з вирішенням проблеми соціальної ідентичності. Низка праць науковців України присвячена толерантності – як самостійному предмету дослідження, а також у зв’язку з руйнуванням старих та формуванням нових ідентичностей. Результати

досліджень виявляють закономірності прояву феномену толерантності, розкривають причини міжгрупової нетолерантності, серед яких важливе місце посідає чинник національної ідентичності. Особливий інтерес мають роботи М.Б.Хомякова, які розкривають суперечливий характер одночасного збереження міжгрупової толерантності і групових ідентичностей. Це протиріччя зникає, якщо людина здатна ідентифікувати себе не тільки зі “своєю” групою, але й поширити механізм ідентифікації на інші соціальні групи та сприймати їх представників як “своїх”. Це означає можливість скорочення соціальної дистанції по відношенню до “інших” до тієї межі, де починаються “свої”. Ідеалом є випадок, коли жодна національність не відсувається на більшу дистанцію і тоді мова йде про справжню толерантну національну ідентичність, де відсутнє протиставлення “своїх” і “чужих” [8; 9].

Така уявна ситуація є дійсно ідеальною, а насправді відмінності між “ми” і “вони”, “свої” і “чужі”, “власне” і “інше” є атрибутом у будь-яких міжгрупових відносинах, у тому числі, міжетнічних.

Соціальна дистанція відносно інших національностей є прямою психологічною передумовою для формування певного рівня толерантності або нетолерантності, для проявів етнічних стереотипів, упереджень, забобонів, які виявляються у почуттях, висловлюваннях, формах поведінки. Паніна Н.В. запропонувала метод вимірювання рівня відображення соціальної дистанції у свідомості особистості: ідентичність – толерантність – відособленість – ізольованість – ксенофобія [10].

Відкритість (толерантність). Це значення інтерпретується як “свої”, свідчить про готовність вступати з представниками цієї національності у родинні, близькі дружні стосунки, є показником національної ідентичності.

Національна відособленість. Інтерпретується як відсутність толерантності та означає, що інші сприймаються як “не зовсім свої, але й не чужі”.

Національна ізольованість. Відносно інших національностей інтепретується як “достатньо чужі” та визначається як прихована ксенофобія.

Ксенофобія. Відкрите небажання спілкуватися з представниками конкретної національності та сприйняття як їх як “зовсім чужих”.

За результатами соціологічного дослідження [10] зроблений висновок, що у масовій міжнаціональній свідомості населення всіх регіонів України переважають ізоляціоністські і, навіть, прямі ксенофобні установки. Питання, на які відповідали респонденти, відображають відношення до осіб інших національностей стосовно їх проживання на території України, або можливостей туристичних поїздок в Україну тощо.

Більшість населення України (біля 75 %) згодні в якості своїх співгромадян бачити тільки представників східнослов'янських етносів, які традиційно проживають на цій території. Такі національні переваги дозволяють припустити, що у масовій міжнаціональній свідомості населення України закладені архаїчно-традиціоналістські цінності, що значною мірою визначають розвиток і консолідацію системи соціальних відносин в країні [10].

Висновки: Сучасне суспільство передбачає постіне змінювання ідентичностей. Якщо у минулому зміна ідентичності означала маргіналізацію, то у сучасному світі є ризик маргіналізації саме у тих, хто зберігає ідентичність, не зважаючи на змінювання об'єктивної ситуації, і не здатний прийняти нові соціальні реалії. Тобто мігранти у процесі адаптації до нових умов в країні працевлаштування трансформують свої власні ідентичності, набувають рис нових соціальних ролей, засвоюють культурні норми та цінності іноетнічного середовища і, мабуть, це сприйє більш успішній інтеграції. Руйнування традиційних ідентичностей і прояв нетолерантного відношення до представників різних соціальних та етнічних груп – це проблеми, від вирішення яких залежить демократичне перетворення українського суспільства.

Література:

1. Поппер К. Открытое общество и его враги. — М, 1992. — Т. 1, 2.

2. Євтух В. Про національну ідею, етнічні меншини, міграції. – К.: Стилос, 2000. – 236 с.
3. Петров В.Н. Этнические мигранты и полиэтничная принимающая среда: проблемы толерантности // Социол. исслед. – 2003. – № 7. - С.84-91.
4. Социология межэтнической толерантности / Под. ред. Л.М. Дробижевой. М.: Институт социологии РАН, 2003.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. 2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. – К.: Либідь, 2006. – 560 с.
6. Римаренко Ю. Міграційне буття в контексті поліетнічності. // Біженці та міграція: український часопис права і політики. – 1998. - №1. – Том II. – С.17-25.
7. Цилюрик С.В. Вектори та структура еміграційного потоку з України // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка Соціологія. Психологія. Педагогіка. – К. – Видавничий центр Київський університет, 2005. – Вип. №23 С.70-72.
8. Толерантность / Под. ред. М.Б. Хомякова. Т. 1, 2. – Екатеринбург: Уральский гос. ун-т, 2001.
9. Хомяков М.Б. Идентичность, толерантность и проблема гражданства // Этнические и гражданские идентичности в России / Под ред. В.С. Магуна, Л.М. Дробижевой, И.М. Кузнецова. М.: Институт социологии РАН, 2005.
10. Панина Н.В. О применении шкалы социальной дистанции в исследованиях национальной толерантности в Украине // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2003. — № 4, — С. 21-43.